

Логвінова М.В. Про осіб, які мають право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним// Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи: Збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28-29 травня 2010 р.) / За заг.ред. О.Д.Крупчана, В.І.Бобрика. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С.33-37.

Про осіб, які мають право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним

Практичне значення для розуміння суті справ про скасування усиновлення чи визнання його недійсним та виявлення процесуальних особливостей розгляду цих категорій справ має питання про осіб, які мають право на звернення до суду з відповідним позовом.

Коло таких осіб визначено ст. 240 СК України. До них законодавець відносить:

1) **батьків.** В переважній більшості батьки звертаються до суду із позовом про визнання усиновлення недійсним з підстави відсутності їх згоди на усиновлення дитини. Ст.217 СК України чітко визначає, що отримання згоди батьків є однією з основних умов усиновлення, і тому не досліджувати це питання суд не може, оскільки в майбутньому разом з усиновленням буде скасовуватися рішення місцевого суду про усиновлення. До того ж, у разі не отримання згоди батьків на усиновлення, порушуються права тільки батьків і тому якщо усиновлення відбулося за згодою дитини і воно не суперечить її інтересам, а батьки не звертаються до суду, не має сенсу визнавати усиновлення недійсним лише з підстав ненадання згоди батьками на усиновлення дитини. Тому у випадках, коли усиновлення проведене лише без згоди батьків, недоцільно надавати право на звернення до суду із відповідним позовом іншим особам.

Крім того, слід зауважити, що володіючи правом на звернення до суду з позовом про визнання усиновлення недійсним, батьки на практиці не можуть

його реалізувати, оскільки закон не визначає до кого батьки будуть пред'являти позов, який обумовлений відсутністю згоди на усиновлення. До усиновлювачів такий позов не направляється, тому що питання отримання згоди батьків на усиновлення знаходиться не в компетенції усиновлювачів, а відноситься до обов'язку органу опіки та піклування. При цьому якщо орган опіки та піклування дотримувався норм закону, то позовні вимоги можуть бути обґрунтовані тільки незаконністю рішення суду або недосконалістю законодавства. [1, 15] Такі справи носять нетиповий характер для національної судової системи, що, в свою чергу, вимагає законодавчого вирішення;

2) **усиновлювача**. Статті 121 та 125 КпШС УРСР не передбачали прямого права усиновлювачів на пред'явлення позову ні про визнання усиновлення недійсним, ні про його скасування. Така законодавча позиція обґрунтовувалася тим, що права та обов'язки усиновлювачів прирівнюються до батьківських, тому усиновлювачі, як і батьки, не можуть відмовитися від своїх дітей. [2, 216; 3, 42] Водночас, як наголошує Н.В.Летова, необхідно враховувати той факт, що відносини, які виникають в результаті усиновлення, тільки тотожні батьківським.[4, 164] В усиновлювача нема природних батьківських інстинктів. Проте усиновлювач зобов'язаний усвідомлювати, що обов'язок виховувати дитину приймається незалежно від фізичних даних чи розумових здібностей усиновленої дитини. Дитина – не об'єкт відносин усиновлення, вона рівноправний суб'єкт усиновлення, що провадиться в її найвищих інтересах. Але надаючи усиновлювачу право вимагати скасування усиновлення, законодавець ніби визнає дитину об'єктом правовідносин, які припиняються в результаті неналежної якості такого об'єкта, наприклад недоумства дитини, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення.

З іншої сторони, відстоюючи інтереси дитини, не можна ігнорувати інтересами усиновлювача. Законодавець в п.3 ч.1 ст. 238 СК України однією з підстав скасування усиновлення передбачив ситуацію, якщо між усиновлювачем та усиновленою дитиною можуть скластися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і

виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків. Одразу виникає логічне питання – чи доцільно скасувати усиновлення, яке не відповідає інтересам дитини, оскільки виховання в сім'ї неможливо з конкретних причин, чи зберігати його, усвідомлюючи «шкідливість» такого виховання. Що виступатиме пріоритетом – інтереси дитини чи інтереси усиновлювача? Якщо враховувати тільки інтереси дитини, ми таким чином примушуємо усиновлювача виконувати батьківські обов'язки, розуміючи неможливість забезпечення стабільних та гармонійних умов для життя самої дитини. Йдучи на зустріч усиновлювачу, порушуємо гарантоване кожному ст. 4 СК України право на проживання в сім'ї. Збалансувати в такій ситуації інтереси усиновленої дитини та усиновлювача складно. Проте попередити скасування усиновлення з підстав, закріплених ч.1 і ч.3 ст.238 СК України, можливо. Законодавцю варто звернути увагу на таку процедуру, як передусиновлюваний період (Великобританія, Канада, США, Швейцарія) або передусиновлюване виховання (Словаччина), за допомогою якого відбувається зближення кандидата в усиновлювачі з дитиною та за час якого можна визначити, чи буде саме це усиновлення (між конкретними кандидатами в усиновлювачі та дитиною) відповідати інтересам дитини, забезпечувати їй сімейне виховання. Після завершення передусиновлюваного періоду, тривалість якого в різних державах становить від 6 до 12 місяців, відповідні соціальні служби готують документи, в яких фіксуються умови співжиття усиновлювачів з дитиною та містяться конкретні висновки і пропозиції, що слугують підставою для ухвалення судом рішення. На нашу думку, в СК України необхідно перебачити положення, яке б регулювало особливості передусиновлюваного виховання як обов'язкової складової усиновлення ;

3) **опікуна, піклувальника.** На думку деяких вчених, право опікуна, піклувальника на звернення до суду з позовом про припинення усиновлення пов'язано з випадками, коли усиновлюється дитина, над якою була встановлено опіку або піклування, або дитина, над батьками якої була встановлена опіка. [5, 14] Проте з такою позицією варто не погодитися. Статус опікуна,

піклувальника дитини втрачається, коли рішення суду про усиновлення набирає законної сили і усиновлювач стає законним представником усиновленої дитини. У колишніх опікунів, піклувальників відсутні законні підстави звернення до суду за захистом прав та інтересів колишнього підопічного. Ці особи у випадку існування чітких підстав та наявності доказів не відповідності усиновлення інтересам дитини мають право звернутися до органу опіки та піклування, який згідно ст. 235 СК України здійснює нагляд за дотриманням прав дитини, яка усиновлена;

4) орган опіки та піклування. Участь в цій категорії справ органу опіки та піклування обумовлена заінтересованістю держави в належному захисті суб'єктивних прав учасників сімейних відносин. Ст. 45 ЦПК України передбачає дві форми участі органу опіки та піклування в процесі: перша – подання позову про захист прав інших осіб (ч. 1); друга – участь в справі для подання висновків у справі з метою здійснення покладених на нього обов'язків та для захисту прав громадян та інтересів держави (ч.2). При цьому згідно з ч.4 ст.19 СК України при розгляді судом спорів щодо скасування усиновлення чи визнання його недійсним, незалежно від факту подання органом опіки та піклування позовної заяви до суду, участь представника цього органу є обов'язковою;

5) прокурора, участь якого спрямована на захист інтересів усиновленої дитини;

б) усиновлену дитина, яка досягла чотирнадцяти років. Згідно з ч. 1 ст.18 СК України ініціювати порушення справи про недійсність усиновлення або його скасування може дитина, яка досягла 14 років, шляхом безпосереднього звернення до суду. Якщо дитина не досягла віку 14 років, її інтереси буде представляти орган опіки та піклування шляхом пред'явлення до суду позову від її імені та в її інтересах.

Виходячи, з буквального тлумачення ст.240 СК України слід констатувати, що коло осіб, які мають право вимагати скасування усиновлення або визнання його недійсним, не може бути розширене. Не доцільно надавати

право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення або визнання його недійсним іншим особам, інтереси яких жодним чином не зачіпаються фактом усиновлення. Тому навіть відповідні організації, діяльність яких пов'язана із захистом прав дітей, а також окремі особи (наприклад, родичі усиновленої дитини), які вважають, що усиновлення підлягає скасуванню, повинні повідомляти про факти порушення інтересів дитини органам опіки та піклування або прокурору, які самостійно вирішують питання про необхідність направлення відповідної вимоги до суду. Таке твердження повністю відповідає ЦПК України, норми якого закріплюють право на звернення до суду прокурора, органу опіки та піклування, статус яких зобов'язує представляти інтереси усиновлених дітей у всіх випадках, коли це необхідно. Крім того, не можна дозволяти втручання в справи сім'ї осіб зі сторони, які не мають права здійснювати нагляд за діями її членів і не наділені правами, що підлягають захисту.

Водночас зміст ст. 240 СК України із врахуванням вище сказаного потребує коригування. Порівнюючи підстави для скасування усиновлення або визнання його недійсним, не вбачається логічним визначати єдино-спільний для двох самостійних форм припинення усиновлення перелік осіб, які мають право на звернення до суду з відповідним позовом. На нашу думку, в СК України слід запровадити дві окремі норми, одна з яких чітко б визначали коло осіб, які мають право звернення до суду з позовом про визнання усиновлення недійсним, друга – містила перелік тих, хто має право пред'являти позов про скасування усиновлення. А з огляду на той факт, що автор цієї статті підтримує позицію недоцільності збереження такої форми припинення усиновлення як визнання його недійсним [6, 67-70], виправданим буде крок законодавця статтю 240 СК України викласти в наступній редакції:

«Стаття 240. Особи, які мають права на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення

1. Право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення мають усиновлювач, орган опіки та піклування, прокурор, а також усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років».

1. Фурса С. Об усыновлении ребёнка в рамках судебного процесса / С.Фурса // Юридическая практика. –1 июля 2003 года. - № 26.

2. Матвеев Г.К. Советское семейное право / Г.К.Матвеев. – М., 1978.

3. Кудрявцев О.Н. Правовые отношения между родителями и детьми / О.Н.Кудрявцев. – Харьков, 1975.

4. Летова Н.В. Усыновление в Российской Федерации : правовые проблемы / Н.В.Летова. – М.: Волтерс Клувер, 2006.

5. Зілковська Л.М. Правове регулювання усиновлення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.М.Зілковська. – К., 2002. – 20 с.

6. Логвінова М.В. Про недійсність усиновлення / М.В.Логвінова // Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (м. Івано-Франківськ, 23-24 квітня 2009 року). – Івано-Франківськ, 2009. – с. 67-70.